

Daniel BOTEZATU,

CATASTIFUL TÂRGULUI BOTOȘANI

Cuvinte-cheie: *catastif, târgoveți, "descălecătura târgului", hrisoave vechi, "lada târgului".*

Ca toate celelalte târguri moldovenești, și Botoșanii trebuie să fi avut un „catastih” al său, cu multiple rosturi de natură fiscală, administrativă, juridică și cadastrală, o arhivă în adevăratul înțeles al cuvântului, care comprima cele mai importante crâmpoie ale vieții sale municipale. Faptul că nici un izvor istoric nu menționează acest catastif al Botoșanilor nu înseamnă, cătuși de puțin, că acesta nu s-ar fi întocmit ci, pur și simplu, nu s-au descoperit acele acte, care sigur au existat și care consemnau existența catastifului, fie că ele au fost distruse, fie că își așteaptă încă, prin cine știe ce locuri, descoperitorii. De altfel, mențiunile documentare ale acestor catastife sunt rare¹, iar în ceea ce privește catastifele propriu-zise, adevărate tezaure de viață urbană medievală, din păcate nu s-a descoperit nici unul până acum.

Există, totuși, câteva referiri, indirecte, la acest catastif al târgului Botoșani. Astfel, într-un document din 15 octombrie 1753, de la Matei Ghica voievod, în pricina dintre nou înființatul schit al lui Agafton *săhastrul* și mănăstirea Doamnei, domnul confirmă călugărilor schitului privilegiile pe care le acordase părintele său, Grigore al II-lea Ghica. Cu acest prilej, în actul de la Matei Ghica se arată că „[...] *Măriia Sa, răpăusat părintele Domnii Meale, au făcut cercetare prin cronici de Botoșeni [...]*”². Mențiunea s-a strecurat în document neobservată, se pare, de către istoricii români care au avut preocupări legate de târgul Botoșanilor. Ea conduce către două concluzii: aceste cronici de Botoșani sunt, de fapt, catastifele târgului, depozitare ale unor informații amănunțite, care au putut fi consultate de către Grigore al II-lea Ghica. În al doilea rând, se certifică faptul că prin 1729, când dând sihastrului Agafton o poieniță pe loc domnesc³, Grigore al II-lea Ghica voievod va fi cercetat acele vechi cronici, ele existau.

Cât de vechi erau documentele din acele „cronici”? După părerea noastră, ele erau cel puțin din secolul al XVII-lea, referindu-se la acte de danie, miluire sau de vânzare-cumpărare pe care cercetându-le, domnul și-a putut forma o părere și acționa în consecință. Aceasta conduce spre o altă concluzie: în catastiful orașului se puteau afla și acte de mărturie referitoare la sate sau locuri domnești din afara târgului

¹ Se cunosc mențiuni documentare ale catastifelor orașelor Hârlău, Târgul Trotuș, Iași, Cotnari, Bacău, Huși (cf. Constantin C. Giurescu, *Târguri sau orașe...*, p. 132).

² ASB, *Fond Schitul Agafton*, I/11.

³ Actul de danie este de la 1 octombrie 1729 (cf. N. Iorga, *St. și doc.*, vol. V, p. 232, nr. 82).

propriu-zis, din ocolul acestuia, la încheierea cărora participaseră și locuitori din târg, semnând apoi sau punându-și degetele ca martori⁴.

La 8 noiembrie 1794, ziua Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril, domnul Țării Moldovei, Mihai Șuțu, poate și de hatârul a ceea ce reprezenta acea zi pentru el, răspunde favorabil unei jalbe a târgoveților botoșăneni, reconfirmându-le vechile privilegii pierdute. În acea jalbă a lor, locuitorii botoșăneni arătaseră „acé învechită a lore slobozenie și nesupărată odihnă ce moștenește de la strămoșii loră din vreme descălecăturii acestui târg [...]”⁵. Ei cereau, în virtutea acestei „nestrămute păzită rânduială”, ca aceste străvechi libertăți ale lor să fie întărite și de către acest domn, „spre în veci a să păzi privelegiile ce au avută de la strămoșii loră”.

Putem presupune că jalba lor târgoveții și-o întemeiaseră pe acte vechi, în posesia cărora se aflau, poslăduite poate periodic, pe măsură ce vechimea sau alte împrejurări își puneau amprenta asupra stării de conservare, făcându-le ilizibile. Cu acest lucru se puteau ocupa preoții de pe la bisericile domnești din târg, sau diecii ce deprinseseră a scrie pe lângă aceste biserici, pentru osteneala lor fiind răsplătiți, potrivit unor înțelegeri încheiate cu sfatul municipal format din șoltuz și cei 12 pârgari. Unele dintre acte, din vremea „descălecăturii” târgului, se poate să se fi pierdut, distruse în noianul de rele întâmplări ce se abătuseră asupra așezării, dar memoria colectivă le-a transmis înaintașilor, pe cale orală, sau prin menționări fragmentare în acte mai recente.

Din document mai reiese ceva, o caracteristică specifică și altor târguri moldovenești, a căror structură multietnică, așezată pe o solidă bază românească (în cele mai multe dintre ele excepțiile fiind izolate și contextuale), nu a împiedicat conviețuirea ci, dimpotrivă, i-a adăugat savoare și putere. Privilegiul domnului Mihai Șuțu, alte privilegii domnești ce i-au premers, se adresau, deopotrivă, tuturor locuitorilor târgului, „creștini și alte limbi ce vor fi lăcuitori”, condiția pentru a beneficia de ele fiind aceea ca „fiștecarele” să aibă în târg loc de casă, dughene, locuri slobode, cu alte cuvinte să locuiască acolo sau, după o veche și sugestivă sintagmă, să fie „de-al locului”. În acest spirit, considerăm că se poate vorbi de un

---

⁴ În același act, menționat mai sus, de la Matei Ghica voievod, se arată că deopotrivă cu cercetarea „cronicilor de Botoșeni”, Grigore II Ghica luase „mărturii a oameni bătrâni, târgoveți de Botășeni” (ASB, Fond *Schitul Agafton*, I / 11). Mărturiile oamenilor bătrâni din Botoșani, complementare informațiilor din catastif, puteau coborî până spre 1660-1670, dacă ar fi să calculăm că având atunci vreo 10-15 ani puteau fi luați să asiste la hotărnicii și bătuți, după străvechiul obicei, pentru a ține minte ceea ce vedeau și a putea apoi mărturisi. Mărturiile, însă, puteau fi cerute acestor târgoveți și în calitatea lor de persoane care văzuseră acele acte, pe unele, chiar, poate puseseră pecetea, în calitate de șoltuzi sau doar le semnaseră ca pârgari, dar știind de ele, așa încât unele, pierzându-se între timp, puteau depune mărturie pentru că ei erau nu numai „oameni bătrâni”, ci și „oameni buni”, ale căror imagine, respect și bun renume în cadrul obștii târgului le făceau cuvântul ascultat și credibil.

⁵ ASI, *Documente*, CDII/23.

⁶ Evident, ne referim la sensul generic al termenului, pentru că în realitate, date fiind zecile și sutele de ani care trecuseră, se adunaseră mai multe asemenea catastife, adevărate glosare ale vieții urbane medievale.

singur catastih al târgului⁶, unul și același pentru toți locuitorii, indiferent de etnie sau de credința lor, întărind spiritul de coeziune și sentimentul apartenenței la aceeași comunitate. În același timp, nu încapă îndoială că armenii, grecii, mai târziu evreii, turcii și alte nații reprezentate în rândul târgoveților botoșăneni și-au avut și ei propriile catastife, în care erau trecute actele care îi priveau direct, acestea fiind ascunse sub denumiri precum „Inventare” sau „Perilips”.

Actele vechi ale Botoșanilor sunt menționate și într-un document din 18 iunie 1819, de la Scarlat Callimachi voievod, prin care acesta, răspunzând unei plângeri a orășenilor le răspunde: „† Să face știre prin această carte a Domnii mele, că lăcuiorii orășani din târgu Botoșani, prin jaloabă cătră Domnie me, au făcut arătare că prin **hrisoave vechi** le este întemeetu orci fel de alijveriș ar puté face în târgul Botoșani, fără nici o dare, supt orice nume [...]”⁷. Domnul arată, în continuare, că prin privilegiul pe care îl dăduse mănăstirii Rusicon, de la Athos, de a vinde păcura și dohotul din târg, „prin neștiința hrisoavilor târgoveților”, „li s-ar fi anerisind vechile lor hrisoave și privilegii”. Întărind, la rându-i, această carte domnească, Scarlat Callimachi nu făcea decât să continue șirul domnilor care, din vechimea cea nemaipăstrată în hrisoave, dar cunoscută de orășeni, făcuseră același lucru, începând cu un prim hrisov care trebuie să fi fost menționat în catastif, actul întemeierii târgului, actul „descălecăturii” acestuia.

La 1825, în casa spătarului Alecu Ralet, făcându-se alegerea noii epitropii a târgului Botoșani, „s-au hotărât ca să s-adune **documenturile risipite** și să-s pue la **lada târgului**, ce s-au încredințat în mâna dumisale Manolachi Iorga, ca la un cinstit bătrân și vechi târgoveț”⁸. Felul cum este invocată în context această „ladă a târgului”, nu ca entitate pur materială, ci ca realitate în sine, arată existența unui obicei preexistent. „Catastihul” târgului, în fapt toate documentele importante ale târgului sau, mai curând, forma lor rezumată și autenticată prin sigiliul aplicat de șoltuz și de pângari, era păstrat, așadar, în asemenea lăzi de lemn, unde aveau cât de cât o protecție față de acțiunea factorilor de mediu, dar și de eventualele intruziuni ale unora sau altora dintre târgoveți. Această ladă depozitară a arhivei orășenești⁹ era păstrată, cel mai probabil, în casa șoltuzului în funcție, fiind mutată ori de câte ori era ales un nou șoltuz, predată acestuia împreună cu sigiliul târgului.

La 21 martie 1825, Vornicia Botoșanilor, în numele căreia semnează aga Scarlat Miclescu (cealaltă semnătură este neinteligibilă), adresându-se Logofetei celei Mari, arată că rându-i-se efor al târgului vornicul Alecu Callimachi, Vornicia va avea în vedere „eczecutarisăre a trii ponturi”, dintre care, „al doilea, să să scoată **documenturile târgului** de la locurile și persoanele unde să ținé până acum și să să deî în mâna târgoveților; pe cari să aibă a le păzi epitropii ce să vor rânduî”¹⁰.

⁷ ASB, *Documente istorice*, CXXII/15.

⁸ N. Iorga, *op. cit.*, pp. 266-267, nr. 166.

⁹ Eugenia Greceanu arată că arhiva orășenească probabil nu depășea capacitatea lăzilor în care se păstrau și notele similare în Transilvania; cf. Eugenia Greceanu, *op. cit.*, p. 31.

¹⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 267-268, nr. 167. În același document, menționându-se atribuțiile fiecăruia dintre epitropi, se arată că „dumnealor negustorii Manolache Iorga și Carabet

Faptul că împrejurări ostile au dus la pierderea sau distrugerea acestor catastife ale târgului nu trebuie să mire. Atât de multe încercări prin care a trebuit să treacă orașul au făcut de negăsit arhiva actelor sale, cum s-a întâmplat, de altfel, pretutindeni în orașele Țării Moldovei. S-au păstrat, însă, sute de documente care vor fi fost trecute la catastif spre a servi ca mărturie, după care au fost lăsate celor direct interesați de conținutul lor. Cele mai multe se referă la tranzacții (schimburi, danii, vânzări și cumpărări, moșteniri), dar sunt și destule judecăți pentru felurite pricini, precum și tot felul de măsuri administrative sau economice. Cu ajutorul acestor documente se poate recompune viața de altădată a târgului Botoșani, ele constituind cel mai prețios instrument de lucru al istoricului.

Cum putea să arate primul dintre catastifele pe care le-a avut târgul Botoșanilor? Fără îndoială că, asemenea pecetii vechi a târgului, aspectul său era mai îngrijit decât cel al catastifelor ce îi vor urma. Descriind *Catastihul breslei blănarilor* din Botoșani, Iorga arată că acesta era „un registru lungăreț legat în piele”, care începe cu privilegiul de întemeiere a breslei dat de mitropolitul de atunci. La fel trebuie să fi fost și cu primul „catastih” al târgului Botoșani. Primul act, care credem că era chiar cel original, cel cu care începea „catastihul”, era privilegiul de întemeiere a târgului pe care, cum am afirmat deja, credem să îl fi dat Alexandru cel Bun. Puteau urma alte însemnări care statuau organizarea vieții municipale, cu numele șoltuzilor¹¹ și pârgarilor, apoi primele acte de autoritate ale acestora, doar consemnate, dar întărite de pecetea pe care tot ei și cu restul obștii și-o aleseseră.

„Catastihul” și obiceiul trecerii la „catastih” sunt menționate doar până la jumătatea secolului al XVII-lea¹², atâta timp cât cârmuirea orașelor a beneficiat de o oarecare autonomie. Ulterior, ingerințele tot mai numeroase ale dregătorilor domnești, în primul rând ale vornicului de târg, apoi de ținut, au dus la decăderea autorității și prerogativelor șoltuzului și ale pârgarilor, precum și la abandonarea treptată a unor practici vechi, precum cea a ținerii unui „catastih” al târgului. Se adaugă și ritmul mult mai alert al tranzacțiilor din târg, al întâmplărilor și realităților care s-ar fi cerut menționate în respectivul catastif, dar numărul lor foarte mare și volumul de informație determină o renunțare treptată la acest obicei.

Se întocmesc, în schimb, catagrafii, „catastihe” de breaslă, inventare de patrimoniu particular, condici de documente și perilipsis-uri ale unor biserici¹³, unele dintre ele transcriind, poate, mențiuni mai vechi din vreun catastif păstrat până la vremea respectivă. Folosindu-le, în egală măsură cu spirit critic și simț istoric, se pot reconstitui, ca într-un puzzle, imagini, oameni, fapte și întâmplări din epocile revolute ale Botoșanilor. Ele însele pot întregi, în final, „catastihul târgului”.

Bolfos” erau rânduiți ca „taxildari banilor iratului și **țuitorii documenturilor și a socotelei târgului**”.

¹¹ Aceasta în ipoteza că încă de la începuturi Botoșanii au avut doi șoltuzi, unul „românesc” și altul, cunoscut sub numele de „voit”, reprezentându-i pe locuitorii armeni.

¹² Vezi Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 132 și idem, *Istoria Românilor*, vol. II, p. 323.

¹³ Vezi *Perilipsis pentru hârtiile bisăricii Sf. Gheorghe din Botoșani* (ASBT, *Documente*, X/42).

Bibliografie

- Izvoare documentare: Fondurile de documente și manuscrise de la Arhivele Statului – București (Direcția Națională a Arhivelor Istorice Centrale), Arhivele Statului – Iași (Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale Istorice Centrale), Arhivele Statului – Botoșani (Direcția Județeană Botoșani a Arhivelor Naționale Istorice Centrale),
- Giurescu, Constantin C., *Istoria Românilor*, ediție îngrijită de Dinu C. Giurescu, vol. I - III, București, 2000.
- Idem, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene. Din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967.
- Iorga, Nicolae, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. V - VII, București, 1903 – 1904.
- Idem, "Breasla blănarilor din Botoșani. Catastihul și actele ei", în *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice*, III, tom 34, București, 1911 - 1912.
- Greceanu, Eugenia, *Ansamblul urban medieval Botoșani*, București, 1981.

Mots-clés: *enregistrement, citadins, fondation de la ville, anciens documents, archive.*

LE "REGISTRE" DE LA VILLE DE BOTOȘANI

(Résumé)

Comme toutes les autres villes moldaves, Botoșani doit avoir eu son propre "registre", avec de multiples rôles de nature fiscale, administrative, juridique et cadastrale, une archive, au vrai sens du mot, qui comprimait les pièces les plus importantes de sa vie municipale.

Le fait que des circonstances hostiles ont entraîné la perte ou la destruction de ces registres ne doit pas surprendre. Cependant, des centaines de documents ont été conservés et enregistrés pour servir de témoignage; après, ils ont été transmis à ceux directement intéressés par leur contenu. À l'aide de ces documents qui constituent l'outil de travail le plus précieux de l'historien, on peut recomposer la vie antérieure de la ville de Botoșani,